

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

Əlyazması hüququnda

VƏFA SÜLEYMAN QIZI BAĞIROVA

ALİ İXTİSAS MƏKTƏBLƏRİNDƏ KOMMUNİKASIYA-YÖNÜMLÜ
OXUNUN TƏDRİSİ
(İNGİLİS DİLİ MATERIALLARI ƏSASINDA)

5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(ingilis dilinin tədrisi metodikası)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2014

İş Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvodidaktika kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru
Gülnar Cabbar qızı Hüseynzadə

Rəsmi opponetlər: pedaqogika üzrə elmlər doktoru
Dilarə Əbdül qızı İsmayılova

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Münəvvər Firudin qızı Məmmədova

Aparıcı təşkilat: Azərbaycan Respublikası Təhsil Problemləri
İnstitutunun Ali və orta ixtisas təhsilinin nəzəri
problemləri şöbəsi

Müdafiə ___31/05___ 2014-cü ildə saat ___-da Azərbaycan Dillər
Universiteti nəzdində elmlər doktoru və fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.02.081
Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ 1014, Bakı şəh., Rəşid Behbudov küç., 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış
olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2014-cü ildə göndərilmişdir.

D.02.081 Dissertasiya Şurasının elmi katibi,
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent

Sevda Davud qızı Vahabova

TƏDQIQATIN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı. Azərbaycanın dünya dövlətləri ilə hərtərəfli əlaqələrinin uğurla inkişaf etdiyi dövrdə, müasir dünyada aparıcı rola malik olan xarici dillərin, ilk növbədə, qlobal miqyasda əsas ünsiyyət dili kimi qəbul edilmiş ingilis dilinin öyrənilməsi problemi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş olur. Digər sahələrdə olduğu kimi, təhsil sahəsində də ciddi islahatlar həyata keçirilir. Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Təhsil Sistemi Avropa Təhsil Sisteminə inteqrasiya edir. Lakin həyata keçirilən mühüm islahatlara baxmayaraq, bir sıra problemlər hələ də öz həllini gözləyir. Bu problemlərdən ən vacibi qloballaşma dövründə günün tələblərinə cavab verən xarici dil müəllimlərinin hazırlanmasıdır.

Bu gün ölkəmizdə qlobal ünsiyyət dili olan ingilis dilinə mükəmməl şəkildə yiyələnmiş mütəxəssislərə böyük ehtiyac duyulur. Bununla əlaqədar olaraq, xarici dillərin, ilk növbədə ingilis dilinin təlimini günün tələblərinə uyğun şəkildə təşkil etməyə qadir olan, ixtisasına yüksək səviyyədə yiyələnmiş professional müəllimlərin hazırlanması strateji əhəmiyyətə malik olan, gündəlikdə duran ən vacib məsələlərdən birinə çevrilir. Dövrün tələblərinə cavab verən müasir ingilis dili müəllimi kommunikativ cəhətdən səriştəli, linqvistik baxımdan təhsilli, yüksək savada malik olan dil daşıyıcısı səviyyəsinə maksimum dərəcədə yaxın olmalıdır. İngilis dili müəllimlərinin hazırlanması ilə əlaqəli olan bir sıra problemlərin araşdırılmasına ciddi ehtiyac duyulur. Tədqiqinə ehtiyac duyulan vacib məsələlərdən biri dil fakültələrində oxunun tədrisi məsələsidir.

Məlum olduğu kimi, dil fakültələrində irəli sürülən əsas məqsədlərdən biri ixtisas dilində kommunikativ cəhətdən səriştəli olan mütəxəssislərin hazırlanmasıdır. Məhz bu səbəbdən, ixtisas dilinin, o cümlədən ingilis dilinin dil fakültələrində tədrisi kontekstində nitq fəaliyyətinin əsas növləri olan oxu, yazı, şifahi nitq və eşidib-anlamanın təlimi prosesinin kommunikativ-yönlü şəkildə təşkil edilməsi problemi xüsusi əhəmiyyət kəsb etmiş olur. Xarici dillərin, o cümlədən də ingilis dilinin tədrisinə kommunikativ yanaşma uzun illərdir ki, xarici ölkələrdə həm ali təhsil müəssisələrində, həm də orta məktəblərdə müvəffəqiyyətlə tətbiq edilir. Dillərin kommunikativ-yönlü təlimi hal-hazırda xarici dil müəllimi hazırlığında çox perspektivli və dövrün tələblərinə tam cavab verir.

Dil fakültələri məzunlarının nitqlərinə verilən yüksək tələblər öyrənilən xarici dildə gələcək dil müəllimlərinin nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə yönəlmiş və sistemli şəkildə təşkil edilmiş işin həyata keçirilməsini ən

vacib problemlərdən birinə çevirir. Onu da xüsusilə qeyd etmək lazımdır ki, tələbələrə tədris edilən dildə oxu vərdişlərinin aşılmasına yönəldilmiş işin interaktiv şəkildə təşkil olunması və dilin tədrisi sisteminə integrativ şəkildə daxil edilməsi günün tələblərinə cavab verən və xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məsələlərdən biridir. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, oxunun ənənəvi prinsiplərə əsaslanaraq, təcrid edilmiş şəkildə tədris edilməsini bu gün də müşahidə etmək mümkündür. Dil fakültələri tələbələrinə ixtisas dilində oxunun təlimi vəziyyəti əksər hallarda günün tələblərinə cavab vermir və mövcud olan problem və çətinliklər öz həllini gözləyir.

Qeyd olunanlar “Ali ixtisas məktəblərində kommunikasiya-yönümlü oxunun tədrisi” mövzusunun aktual olduğunu təsdiq edir.

*Tədqiqatın obyekt*i dil fakültələrinin I-II kurslarında ingilis dilində oxunun təlimi prosesidir.

Tədqiqatın predmeti I-II kurslarda ingilis dilində oxunun tədrisi metodikasının nəzəri və praktiki tədqiqi və səmərəli tədris prosesinə təsir göstərə biləcək metodiki iş üsullarının müəyyənləşdirilməsidir.

Mövzunun işlənmə dərəcəsi. Ötən illərdə dərc edilmiş metodiki ədəbiyyatda xarici dildə, o cümlədən ingilis dilində oxunun tədrisi probleminə dəfələrlə müraciət edilmişdir. C.Alptekin, K.Anderson, H.Besse, G.Blau, P.Karrel, P.Floyd, K.Gudman, V.Kohonen, R.Lado, K.Morou, U.Noris, C.Pegolo, J.Filips, U.Rivers, R.Smit, A.Uidouson, R.Uilems, L.Uilson, R.P.Milrud və başqa tanınmış alimlər problemə müraciət etmiş və müxtəlif aspektlərini araşdırmışlar. Eyni zamanda metodika elmi sahəsində yazılmış dissertasiya, monoqrafiya və metodik işləmələrdə xarici dildə oxunun tədrisinə dair maraqlı fikir və ideyalara rast gəlmək mümkündür. Bununla əlaqədar olaraq Şatilov S.,¹ Brok C.,² Bley-Vroman R.,³ İsmayılova D.,⁴ Hüseynzadə G.,⁵ Koul R.,¹ Kuk G.,² Ruperin A. və s. işləri qeyd edilsin.

¹ Шатилов С.Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе. Л.: Просвещение, 1977, 295 с.

² Brock C.A. The effects of referential questions on ESL classroom discourse // TESOL quarterly, 1986, № 20, p. 47-59.

³ Bley-Vroman R. Hypothesis testing in second language acquisition theory// Language Learning, 1986, № 36, 3, p. 353-76.

⁴ Исмаилова Д. Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах языков вузов (I-II курсы). Баку: Мугарджим 2002, 65 с.

⁵ Hüseynzadə G. Xarici dillərin tədrisində islahatların tətbiq edilməsi: müəllim-yönümlü tədrisdən tələbəyönümlü tədrisə keçid. Dil təlimində innovativ metodlar. Bakı: Mütərcim 2012, s. 5-12.

Xarici dildə oxunun təlimi problemi yalnız metodist-alimlərin deyil, həm də İbrahimbəyov F., Leontyev A., Lomov B., Alxazişvili, Artyomov V., Belyayev B., Vereşagin Y., Viqotskiy kimi tanınmış psixoloqlar və psixolinqvistlər tərəfindən də araşdırılmışdır. Adı çəkilən alimlərin əsərlərində xarici dil təliminin psixolinqvistik xüsusiyyətləri araşdırılır. Bizim tədqiqat işimizdə ingilis dilini öyrənən azərbaycanlı tələbələrə oxu təliminin səmərələşdirilməsi yolları araşdırılır, problemlə əlaqəli olan nəzəri və praktik məsələlər tədqiq edilir.

Azərbaycanın ali və orta təhsil müəssisələrində xarici dillərin tədrisinə həsr edilmiş bir çox fundamental əsərlərin müəllifləri olan N.A.Ağazadə, F.A.İbrahimbəyov, S.İ.Seyidov, M.Ə.Həmzəyev, R.Y.Barsuk, B.Əhmədov, N.Kazımov, D.Yunusov, D.İsmayılova, G.C.Hüseynzadənin adlarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Tədqiqat işinin məqsədi ingilis dili fakültəsində təhsil alan tələbələrə ixtisas dilində oxunun kommunikativ-yönümlü təliminin nəzəri əsaslarının müəyyənləşdirilməsi, problemin təcrübədə qoyuluşunun tədqiq edilməsi, azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində oxu bacarıqlarının aşılmasına yönəldilmiş çalışmalar sisteminin və didaktik modelin yaradılması və eksperimental şəkildə sınaqdan keçirilməsidir.

Tədqiqatın fərziyyəsi I-II kurslarda ingilis dilində oxunun təlimi prosesinin kommunikativ-yönümlü şəkildə təşkil edilməsi, təlimin məqsədyönlü, sistemli, mərhələli şəkildə həyata keçirilməsi, istifadə edilən mətnlərin tələbələrin yaş, bilik, intellektual səviyyələrinə uyğun, tələbələr üçün maraqlı olması, oxu vərdişlərinin aşılmasının təcrid edilmiş şəkildə deyil, interaktiv şəkildə təşkil edilməsi, potensial oxucuların milli-mədəni mənsubiyyətinin nəzərə alınması, tələbələrin oxu prosesində fəal iştirakçı qismində iştirak etməsi oxunun təlimi bütövlükdə dilin təlimi prosesinin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsinə və həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından daha yüksək nailiyyətlərin əldə edilməsinə səbəb ola bilər.

Tədqiqatın məqsədinə və fərziyyəsinə əsasən aşağıdakı vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir:

- dissertasiya işinin mövzusunə dair nəzəri-metodik ədəbiyyatı təhlili;
- ingilis dilində oxunun təlimi prosesində istifadə edilən çalışmalarını təhlil etmək və problemləri müəyyənləşdirmək;

¹ Cole R.A. and D.M.Williams Pupil responses to teacher questions // Cognitive Level, length and syntax. Educational Leadership, 1973, N 31, p. 142-45.

² Cook G.Y. Applied Linguistics. Oxford: Oxford University Press, 2003, 134 p.

-tələbələrdə oxu bacarıqlarının formalaşdırılmasının metodoloji, psixoloji, linqvistik və didaktik əsaslarını müəyyənləşdirmək;

-tələbələrdə ingilis dilində oxu bacarıqlarının kommunikativ-yönümlü inkişaf etdirilməsinin səmərəli üsul və yollarını müəyyənləşdirmək;

-tələbələrin maraqları, ehtiyac və tələbatları əsasında çalışmalar sistemini hazırlamaq, didaktik modelini yaratmaq və eksperimental yolla aprobe-siyadan keçirmək.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat işində nəzəri təhlil metodu, eksperimental metod və riyazi-statistik metoddan istifadə edilmişdir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi. İxtisası dil olan fakültələrin I-II kurs tələbələrinə ingilis dilində oxu təlimi səviyyəsini həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından əhəmiyyətli dərəcədə artırılmasına səbəb olan və elmi əsaslara söykənən yeni didaktik modelin və motivasiyaedici çalışmalar sisteminin hazırlanması dissertasiya işinin elmi yeniliyi hesab oluna bilər.

Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti. Tədqiqat işində dil fakültələrinin I-II kurs tələbələrinin ingilis dilində oxunun kommunikativ-yönümlü təliminin metodoloji, psixoloji, linqvistik və didaktik əsaslarının tədqiq edilməsi işin nəzəri əhəmiyyətini müəyyənləşdirir.

Dissertasiya işinin praktik əhəmiyyəti. Dissertasiya işində əldə edilən nəticələrdən, işlənib-hazırlanmış tədris materiallarından, təklif edilən didaktik modeldən və kommunikativ-yönümlü çalışmalar sistemindən xarici dillərin tədrisi prosesində, xarici dillərin tədrisi metodikası üzrə mühazirə və seminar məşğələlərində, eləcə də müxtəlif elmi-metodiki işlərin hazırlanmasında uğurla istifadə edilə bilər.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar təqdim edilir:

1. İngilis dilində oxunun təlimi təcrid edilmiş şəkildə deyil, interaktiv şəkildə, yəni şifahi nitq, yazı, eşidib-anlama vərdişlərinin tələbələrə aşılması və dil aspektlərinin öyrədilməsi həyata keçirilməlidir;

2. Təklif etdiyimiz oxunun kommunikativ-yönümlü təliminə yönəldilmiş çalışmalar sisteminin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, burada tələbələri fəallaşdırmaqla və onları təlim prosesinə maraqlı, təşəbbüskar iştirakçılar qismində cəlb etməklə, onlarda oxu vərdişlərinin daha yüksək səviyyədə, günün tələblərinə uyğun səviyyədə formalaşdırmaq mümkündür;

3. Tələbələr üçün maraqlı, potensial oxucuların yaş, intellektual, bilik səviyyələrinə uyğun olan təlim materialları və motivasiyaedici tapşırıqlar sisteminin oxunun təlimi prosesində tətbiq edilməsi tələbələrdə oxu bacarıqlarının səmərəli şəkildə formalaşdırılmasına təkan verən ən önəmli amillərdən biridir;

4. Tədris edilən xarici dildə oxu vərdişlərinin tələbələrə aşılması prosesinin məqsədyönlü, sistemli, mərhələli şəkildə, asandan çətinə doğru, sadədən mürəkkəbə doğru təşkil edilməsi daha uğurlu nəticələrin əldə edilməsini təmin edir.

Tədqiqatın aprobeiasyası. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Linqvodicaktika kafedrasında yerinə yetirilmişdir. İşinin əsas müddəalarının aprobeiasyası Beynəlxalq və Respublika miqyaslı elmi konfranslarda məruzələr şəklində təqdim olunub. Tədqiqatın nəticələri ölkəmizdə və xaricdə çap olunmuş 8 elmi məqalə və tezislərdə öz əksini tapıb.

Dissertasiyanın quruluşu. Dissertasiya giriş, iki fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Girişdə mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı və predmeti, işin məqsəd və vəzifələri, müdafiəyə çıxarılan müddəalar müəyyənləşdirilir, işin fərziyyəsi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, elmi yeniliyi, onun metodları göstərilir, aprobeiasya və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “İxtisası dil olan ali məktəb tələbələrinə ingilis dilində oxu vərdişlərinin aşılmasının elmi-nəzəri əsasları” adlanan birinci fəslidörd yarım fəsildən ibarətdir.

Birinci yarım fəsildə ixtisası dil olan fakültələrdə oxu tədrisinin rolu və yeri müəyyənləşdirilir.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində ingilis dilini öyrənən tələbələrin ən vacib hesab etdiyi fəaliyyət növlərindən biri olan oxunun təliminə kifayət qədər diqqət yetirilmir. Təəssüflə qeyd edilməlidir ki, bu gün də xarici dildə, o cümlədən ingilis dilində oxunun təlimi vəziyyəti dövrün tələblərinə cavab vermədiyindən, qənaətbəxş hesab edilə bilməz.

Oxunun tədrisində başlıca vəzifə mətnədə olan leksik, struktur və kulturoloji mənənin dekodlaşdırılması bacarığının tələbələrə aşılmasıdır. Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, əsas məqsəd qrafik rəmzlərin səsləndirilməsi deyil, mətnin müəllifi tərəfindən kodlaşdırılmış mesajların adekvat şəkildə qəbul edilməsi məqsədilə müvafiq rəmzlərlə ifadə olunmuş leksik vahidlərin və qrammatik strukturların mənalarının dekodlaşdırılmasıdır.

Problemi araşdırən tədqiqatçıların bəziləri onu qeyd edirlər ki, dil istifadəçisi olan oxucu tərəfindən kodlaşdırılmış məlumatı adekvat şəkildə qəbul etməyə və müəyyən dərəcədə özünü küləşdirməyə çalışaraq qrafik

rəmzlərlə işləmək məcburiyyətindədir.¹

Oxu vərdişlərinə kifayət qədər yüksək səviyyədə yiyələnmiş şəxslər qrafik rəmzləri bilavasitə dekodlaşdıraraq əldə edilmiş məlumatı və eləcə də dərk edilmiş mənaları yenidən kodlaşdıraraq onları şifahi nitq vasitəsilə başqalarına çatdırır.

Beləliklə, şifahi nitq informasiya və məna əldə etmək məqsədilə oxu prosesinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul edilə bilməz. Tədqiqatçıların² fikrincə, hazırlıqlı, bir növ professional hesab edilə bilən oxucu üç növ məlumat əldə etmiş olur. Birincisi, səs və rəmzlərin məcmusu olan qrafonik məlumat. Güman edilir ki, tələbələrımız artıq bu növ məlumata yiyələnmişlər. Burada əsas diqqət tələbələrdə tələffüz vərdişlərinin lazımı səviyyədə aşılmasına yönəldilməlidir. İkinci növ məlumat dilin qrammatik strukturlarının daşdığı sintaktik məlumat adlandırılır. Ana dilinin qrammatikasına artıq yiyələnmiş dil daşıyıcıları oxu prosesində əldə edilmiş bilikləri tətbiq edirlər. Dil daşıyıcısı olmayan, dili professional məqsədlərlə öyrənən, bu cür biliklərə malik olmayan tələbələrə müvafiq bilik və vərdiş məqsədyönlü şəkildə aşılmalıdır. Üçüncü məlumat isə semantik məlumatdır. Məndə olan semantik mənanı tam şəkildə əldə etmək üçün mətni oxuyan şəxs həm leksik, həm də kulturoloji xarakterli mənanı adekvat şəkildə başa düşməyi bacarmalıdır. İngilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən azərbaycanlı tələbələr yalnız leksik vahidlər və qrammatik strukturlarda olan mənaları deyil, həm də məndə olan sətirlərərası mənanı başa düşməyə bacarmalıdırlar. Bu da kulturoloji komponentin ingilis dilinin azərbaycanlı tələbələrə tədrisi prosesinə daxil edilməsini təkidlə tələb edir.

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan təhsil sistemi Avropa təhsil sisteminə inteqrasiya prosesindədir. Avropa təhsil sisteminə qəbul edilmiş əsas prinsiplərdən biri tələbə-yönümlülük prinsipidir. Bu prinsip isə ümumilikdə təhsil sisteminin tələbələrin maraq, ehtiyac və tələbatları üzərində

¹ Goodman K. Analysis of Oral Reading Miscues / Psycholinguistics and Reading. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1973, p. 162; Goodman K. Reading: A Psycholinguistic Guessing Game / D.V.Gunderson. Language and Reading. Washington, D.C.: Center for Applied Linguistics, 1970, p. 113.

² Tearch C. and Kasper G. The Role of Comprehension in Second Language Learning // Applied Linguistics, 1989, № 7/3: p. 257-274; Rivers, W.M. Comprehension and Production in interactive language teaching // The Modern Language Journal, 1986, № 70/1, p. 1-7; Smith F. Understanding Reading. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971, p. 28-31.

qurulması, onların yaş, intellektual səviyyələrinə uyğun şəkildə təşkil edilməsini tələb edir. Burada tələbənin öyrədilməsi deyil, daha çox onun öyrənilməsindən, müəllim tərəfindən biliklərin tələbələrə ötürülməsi deyil, müvafiq biliklərin təlim prosesində fəal iştirakçı olan tələbələr tərəfindən mənimsənilməsindən söhbət gedir. Müvafiq vərdiş, bacarıq və qabiliyyətlərin tələbələrdə inkişaf etdirilməsi və təkmilləşdirilməsi yalnız onların müvafiq fəaliyyət növlərində fəal, təşəbbüskar, məqsədyönlü şəkildə iştirakı ilə təmin edilə bilər.

Beləliklə, hər hansı dildə danışmaq vərdişlərinə həmin dildə danışmadan, yazı vərdişlərinə cəlb olunmadan, eşidib-anlama vərdişlərinə tədris edilən dildə müxtəlif xarakterli mətnlərə, monoloq və dialoqlara məqsədyönlü şəkildə qulaq asmadan və nəhayət, oxu vərdişlərinə oxusuz yiyələnmək qeyri-mümkündür.

Xarici dildə oxu təliminin əsas, ən vacib məsələlərindən biri oxu üçün mətnlərin seçilməsidir. Xarici dildə oxunun təlimi məqsədilə mətn materialları bəzi prinsiplərə əsaslanaraq seçilməlidir. Oxunun təlimi məqsədilə istifadə edilən mətnlər tələbələrdə motivasiyanın yaradılmasına xidmət etməli, onları ixtisas dilini öyrənməyə həvəsləndirməlidir. İxtisas dili olan fakültələrdə istifadə edilən mətnlər autentik olmalı, onlar dil fakültələrində təhsil alan tələbələrin leksik və qrammatik potensialını zənginləşdirmək imkanları baxımından əhəmiyyət kəsb etməlidir. Oxunun təlimi məqsədilə tələbələrə təqdim edilən mətn materialları müxtəlif xarakterli, rəngarəng olmalıdır. Bu baxımdan ingilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrə müxtəlif janrlara aid olan, üslubi baxımdan fərqli olan mətn materiallarının təqdim edilməsi xüsusilə önəmlidir. Belə ki, dil fakültələrində təhsil alan tələbələr hekayə, roman, qəzet, jurnal, elan, reklam, poemaları oxuyub, onları adekvat şəkildə qavramağı bacarmalıdır.

Bəzi tədqiqatçılar belə hesab edirlər ki, oxu təlimi məqsədilə istifadə edilən mətnlər üslubi baxımdan neytral olmalı, onlarda dialekt və slenqdən istifadə etmək göstəriciləri mümkün qədər aşağı olmalı, təlim prosesində klassik mətnlərə mümkün qədər az yer verilməlidir, üstünlük müasir çap materiallarına verilməlidir.

Deyilənlərdən fərqli olaraq, biz belə hesab edirik ki, ingilis dilini ixtisas dili kimi öyrənən və gələcəkdə ölkəmizin ali və orta təhsil müəssisələrində ingilis dilini tədris edən və yaxud dil mütəxəssisləri kimi fəaliyyət göstərən məzunlarımız müxtəlif mətnləri, o cümlədən dialekt və slenqdən istifadə etmə halları olan mətnləri, müasir və klassik ədəbiyyat nümunələrini oxuyub onlara öz münasibətlərini bildirməyə qabil olmalıdırlar. .

Bu fəslin ikinci yarım fəslində dil fakültələrində təhsil alan tələbələrə xarici dildə oxunun tədrisi zamanı meydana çıxan problem və çətinliklər təhlil edilir. Problemlərdən danışarkən, ilk növbədə, oxu materiallarının seçilməsi problemini qeyd etmək lazımdır. Belə ki, oxu üçün təlim materiallarının düzgün şəkildə seçilməsi oxu təlimi prosesinin səmərəliliyini şərtləndirən əsas amillərdəndir.

Oxu prosesinin səmərəli şəkildə təşkil edilməsini şərtləndirən daha bir amil oxunun təliminə ayrılan vaxtın səmərəli şəkildə istifadə edilməsidir. Oxu dərsinə ayrılan vaxt (80 dəqiqə) səmərəli şəkildə bölünməlidir. Belə ki, dərsin əvvəlində tələbələri fəallaşdırmaq, onları əvvəlcədən nəzərdə tutulmuş müxtəlif fəaliyyət növlərinə cəlb etmək məqsədilə tələbələrə nəqli fəaliyyətlərini aktivləşdirən sualların verilməsi tövsiyə edilir. Növbəti mərhələlərdə yerinə yetirilən tapşırıqlar üç mərhələli iş sistemində həyata keçirilməlidir. Burada aşağıdakı fəaliyyət növlərinin yerinə yetirilməsi tövsiyə edilir: açar sözlərin təqdim edilməsi, mətnə olan qrammatik strukturların tələbələrə təqdim edilməsi və təklif edilən çalışma və tapşırıqların bəzilərinin mərhələli şəkildə yerinə yetirilməsi.

Əksər hallarda mətnlərin oxunulması oxunun təlimi prosesi həm auditoriyada, həm də auditoriyadankənar şəraitdə həyata keçirilməlidir. Burada xarici dili tədris edən müəllimin əsas vəzifəsi hansı fəaliyyət növlərinin sinifdə, hansıların isə sinifdankənar şəraitdə baş verməsinin məqsədəuyğun olduğunu müəyyənləşdirməkdən ibarətdir.

Problemi araşdıran tədqiqatçıların əksəriyyəti mətnlərin dərstdə oxunulmasının yalnız ciddi səbəblər üzündən mümkün olduğunu qeyd edirlər. (K. Goodman, F. Smith, J. Anderson, Brock C.)

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, oxunun təlimi prosesində ucadan oxumaq hallarına yol verilməlidir (Smith F., Goodman K, Stern H., Johnson K). Tədqiqatçı-alimlərin qeyd etdiyinə görə, ucadan oxu sadəcə olaraq yazılı mətnin səsləndirilməsidir və onun dekodlaşdırma prosesi ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Hər hansı dildə oxunun təlimi prosesində oxunun təlimi məqsədi isə mətnə olan mənanın dekodlaşdırılmasıdır. Ucadan oxu dərsi yalnız istiqamətə yönəldir və oxunun təliminə ayrılan vaxtın səmərəsiz şəkildə istifadə edilməsi ilə nəticələnir. Hətta ucadanoxuyan tələbələrin oxuduqlarından heç bir şeyi başa düşmədikləri hallarına təsadüf edilir.

Tədqiqatçılar qeyd edirlər ki, hətta hər hansı bir mətni ucadan oxuyan dildəşiyicalırının diqqəti də əksər hallarda məzmunə deyil, daha çox formal cəhətlərə, yəni mətnin necə səsləndirilməsinə yönəldilir (Pica T., Doughty

C., Krashen S., Allen P., Swai M., Harley R.).¹ Alimlərin fikrincə, tələbələrdən hər hansı mətni ucadan oxumağı xahiş etmək, sonra isə mətnin məzmununa dair suallar vermək qətiyyənlə düzgün deyil (Floyd P., Carrelt P., Ellis R., Broun H.). Dil fakültələrində ucadan oxu tələbələrin tələffüz vərdişlərinin, onlarda təqdimat bacarıqlarının inkişaf etdirilməsilə həyata keçirilməsi tövsiyə edilir.

Oxunun kommunikativ-yönlü təlimi prosesində meydana çıxan suallardan biri lüğətlərdən və qrammatik soraq kitabçalarından istifadə edilməsi məsələsidir. Belə ki, tədqiqat müəlliflərinin bəziləri oxu zamanı həm iki dilli, həm də izahlı lüğətdən istifadə edilməsini, bəziləri lazım gəldikdə yalnız izahlı lüğətlərdən istifadə edilməsini, lüğətsiz oxunun tərəfdarları olan digərləri isə oxunun təlimi prosesində lüğətdən imtina etməyi və söz və sözbirləşmələrinin, eləcə də qrammatik strukturların mənalarnı kontekst vasitəsi ilə tapılmağını tövsiyə edirlər.

Oxunun təlimindən danışarkən, burada lüğətdən tamamilə imtina edilməsindən söhbət gedə bilməz. Şübhəsiz, tələbələrin oxu prosesində lüğətdən tez-tez istifadə etdiyi halda, onların diqqəti yayınır, diqqət mərkəzində olan əsas məsələ mətnin məzmununun anlaşılması deyil, yeni sözlərin mənalarnın tapılmasıdır.

Oxu təlimi prosesinin bu cür təşkil edilməsi tələbələrdə motivasiyanın, onlarda oxuya olan marağın itirilməsinə gətirib çıxarır. İzahlı lüğətlərə gəldikdə, bu növ lüğətlərdən dilə kifayət qədər yüksək səviyyədə yiyələnmiş və onların istifadəsi qaydalarına dair məlumatı olan tələbələr istifadə edə bilirlər.

I fəslin üçüncü yarımfəslində ingilis dili fakültəsində interaktivlik prinsipinin tətbiqi və leksik vahidlərin mənimsənilməsi yollarından bəhs edilir. Xarici dil tədrisinin orta və yuxarı mərhələlərində tələbələrə mətn əsasında təşkil edilmiş diskursiyalara cəlb etməklə onlarda oxu vərdişləri ilə bərabər şifahi nitq, daha dəqiq desək danışiq vərdişlərinin inkişaf

¹ Pica T. and C.Doughty. The role of group work in classroom language acquisition // Studies in Second language Acquisition, 1985, № 7, 2, p. 233-48; Pica T. and C.Doughty. The impact of interaction on comprehension // TESOL Quarterly, 1987, № 21, 4, p. 737-58; Doughty C. Second language instruction des make a difference: Evidence from an empirical study of SL relativization // Studies in Second Language Acquisition. 1991, № 13, 3, p. 431-70; Krashen S. Formal and informal linguistic environments in language acquisition and language learning // TESOL Quarterly, 1976, № 10, p. 157-168; Allen V.F. Trends in the Teaching of English // TESOL, Reporter 6, Summer 1973, № 4, p.17.

etdirilməsi üçün müvafiq şəraiti yaratmış və beləliklə, interaktiv təlim prinsiplərinə riayət etmiş oluruq. Tədqiqatçı-alimlərin bəziləri bu zaman tələbələrə oxu vərdişlərinin deyil, daha çox danışıq vərdişlərin aşılmasının baş verdiyini sübut etməyə çalışırlar (J.Jenkins, H.J.Krumm, M.Long, L.Crookes, P.Porter).

Kommunikativ təlimi təşkil edən əsas prinsiplərdən biri məhz interaktivlik prinsipidir. Hər hansı xarici dilin, xüsusilə də global miqyasda əsas ünsiyyət dili statusu əldə etmiş ingilis dilinin öyrədib-öyrənilməsində əsas məqsəd həmin dildən kommunikativ məqsədlərdə istifadə etmək, qabiliyyətinə yiyələnməkdən ibarətdir (D.Hymes, S.D.Krshen, M.McGroarty, S.Saviqnon, A.Thomson, M.White, A.Widdowson, P.Riley, A.Van Essen). Dilin aspektlərinə və nitq vərdişlərinə yiyələnmədən həmin dildən kommunikativ məqsədlə adekvat şəkildə yiyələnmək qeyri-mümkündür.

I fəslin dördüncü yarım fəslində oxunun təlimi prosesində qrammatik strukturların mənimsənilməsi yollarından bəhs edilir.

Oxu prosesinin səmərəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə artıran amillərdən biri qrammatik strukturların reseptiv məqsədlərlə mənimsənilməsidir. Dərsi planlaşdıran müəllim tələbələrin ayrılan 10-15 dəqiqədən vaxtdan səmərəli istifadə etmələrini təmin etməli, onların diqqətlərinin nitqin formal aspektində, yəni qrammatik strukturların üzərində deyil, oxuduqları mətnin məzmununun cəmləşdirilməsi üçün müvafiq şərait yaratmalıdır.

L.Wilsonun fikrincə, zəngin lüğət ehtiyatına malik olan və mətnin sintaktik quruluşuna kifayət qədər diqqət yetirməyə bilən dildəşiyicidən fərqli olaraq, dildəşiyici olmayan oxucu mətnin sintaktik quruluşunu başa düşmədən, burada olan əsas mənə və məlumatları qavramaqda çətinlik çəkir.

İngilis dilinin tədrisinin ilkin mərhələsində tələbələrə oxunulmuş materialları dekodlaşdırmaq, yəni onların mənalarını açmaq bacarığının aşılması əsas məqsəd kimi irəli sürülür.

Qrammatik strukturların öyrənilməsi prosesini səmərələşdirmək məqsədilə müəllim strukturları tələbələrə təqdim edir və cümlədə söz sırasının vacibliyi olan funksional sözlər haqqında məlumatlandırır. Sonda, tələbələrə qısa formada qrammatik qaydaların linqvistik izahatları verilməlidir.¹

Tədqiqat işinin “İngilis dili fakültəsində oxu təliminin səmərəli yolları” adlanan ikinci fəslə üç yarım fəsildən ibarətdir. Birinci yarım fəsildə ingilis dilində oxu təliminin əsas prinsipləri müəyyənləşdirilir.

¹ Bley-Vroman R. Hypothesis testing in second language acquisition theory. Language Learning, 1986, № 36, 3, p. 264-265.

İkinci yarımfəsildə ingilis dili fakültələrində təhsil alan tələbələrə oxunun kommunikativ-yönümlü təliminə yönəldilmiş çalışmalar sistemidir.

Dil fakültələrində təhsil alan tələbələrdə oxu bacarıqlarının günün tələblərinə uyğun şəkildə inkişaf etdirilməsini təmin edən əsas şərtlərdən biri onların çox oxumaqları və oxu prosesindən zövq almalarıdır. Bu səbəbdən oxu materialları tələbələr üçün maraqlı olmalı, onların yaş və intellektual səviyyələrinə uyğun şəkildə seçilməlidir. Mətn və oxu materiallarının seçilməsi prosesində tələbələrin tələbat və ehtiyatlarının, bilik və maraq dairələrinin nəzərə alınması xarici dildə oxunun tədrisinin səmərəli şəkildə təşkil edilməsi və uğurlu nəticələrin əldə edilməsini təmin edən amillərdir.

İnformasiya mənbəyi olmaqla bərabər, yazılı mətnlər yeni dil vahidlərinin, o cümlədən yeni qrammatik strukturların və leksik vahidlərin kontekst daxilində təqdim edilməsinin vacib yollarından biridir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu sadəcə olaraq tələbələrin reseptiv biliklərinin yoxlanılması deyil, mətnə olan səmərəli leksik vahidlərin mənimsənilməsi və möhkəmləndirilməsi məqsədilə müvafiq fəaliyyət növlərinin işlənilməsi və təqdim edilməsidir.

Oxu fəaliyyəti növlərindən danışarkən, burada əsasən üç növ fəaliyyət növlərini səciyyələndirirlər:

1. *Oxudan əvvəl baş verən fəaliyyət növləri (Pre-reading activities).*
2. *Oxu zamanı yerinə yetirilən fəaliyyət növləri (While-reading act-es).*
3. *Oxudan sonra həyata keçirilən fəaliyyət növləri (Post-reading act-es).*

Oxudan əvvəl həyata keçirilən fəaliyyət növlərindən danışarkən, mətnin növündən və eləcə də tələbələrin səviyyəsindən asılı olaraq əsas məqsədin onları mətni oxumağa və adekvat şəkildə qavramağa yönəltməkdən ibarət olduğu qeyd edilməlidir.

Tələbələrə aşağıdakı tapşırıqların yeninə yetirilməsi təklif edilə bilər:

1. Tələbələr mətnin başlığı, mətnin növü, yarımşərtlövhlər, şəkil və fotoqrafiyalarla tanış olduqdan sonra, onlara mətnin məzmununa dair fərziyyələrini söyləmək təklif edilir.
2. Lazım gəldikdə, tələbələrə onların düzgün şəkildə istiqamətləndirməyə kömək edə bilən məlumat verilir.
3. Həmçinin, tələbələrə mətnin qısaldılmış və yaxud sadələşdirilmiş variantı təqdim edilə bilər.
4. Mətnin əsas məzmununu əhatə edən cümlələrin pərakəndə şəkildə təqdim edilməsi və onların düzgün ardıcılıqla təşkil edilməsinə yönəldilmiş tapşırıqlar oxu prosesini asanlaşdırır və oxu zamanı tələbələrin

diqqətinin əsas məzmununu üzərində cəmləşdirilməsinə kömək edir.

5. Açar söz və ifadələrin istifadə edildiyi başqa bir mətnin təqdim edilməsi tələbələrdə mətnin məzmununu adekvat şəkildə qavraması üçün əsas yaradır, qavrama prosesini xeyli dərəcədə asanlaşdırır.

6. Tələbələrə oxu üçün təqdim edilmiş mətnin mövzusundan başqa bir mətnin dinlənilməsi tövsiyə edilir.

7. Tövsiyə edilən tapşırıqlar siyahısına eyni mətnin ana dilində təqdim edilmiş variantının oxunulmasına dair tapşırıqlar daxil edilə bilər. Xarici və ana dilində olan mətnlərin müqayisəli təhlili mətn müəlliflərinin mövqeləri, fikir, rəylər, faktlar arasında olan fərqlərin araşdırılması məqsədilə keçirilir.

8. Tələbələrə mətnin məzmununa dair suallar verilir, bu da oxucuların diqqətinin onlara məlum olan və xüsusi əhəmiyyət kəsb edən məqamlarla eyni zamanda tələbələr üçün yeni olan məlumat üzərində cəmləşdirilməsi məqsədinə yönəldilir.

9. Tələbələrə mətnə qaldırılan mövzu təqdim edilə bilər və mövzuya dair fikir və fərziyyələrini irəli sürmək təklif edilə bilər. Bu fəaliyyət növünün diskussiya şəklində təşkil edilməsi tələbələri oxu prosesinə fəal təşəbbüskar iştirakçı qismində cəlb edilməsini təmin edir və onlarda tənqidi təfəkkürün inkişaf etdirilməsi üçün zəmin yaradır.

10. Tələbələrə açar sözlər və ifadələr təqdim edilir və onlardan mətnin mövzusuna dair fərziyyələrini demək tapşırığı verilir. Tələbələrə bir neçə mövzuların adları təqdim edilir və onlara seçim etmək təklif edilə bilər. Tapşırığı yerinə yetirərkən, tələbələrdən yeni söz və ifadələrdən istifadə etmək tələb edilir. Dil vahidlərinin yaradıcı nitq prosesində istifadə edilməsi tələbələrə yalnız oxu vərdişlərinin aşılmasına deyil, həm də onlarda müvafiq leksik vərdiş və bacarıqların inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

12. İxtisası ingilis dili olan tələbələrə oxu vərdişlərini aşılayarkən, müxtəlif xarakterli, üslubi cəhətdən müxtəlif olan mətnlərdən istifadə edilməsi daha səmərəli nəticələrə gətirib çıxarır. Qəzet və jurnaldan istifadə edərkən, tələbələrə onların başlıqları və müşayiət edən şəkillərə əsaslanaraq özlərinin hekayələrini yazmaq təklif edilir. Sonra yazdıqları məqalələri qəzet və jurnalda olan məqalə mətnləri ilə müqayisə etmək təklif edilir.

İkinci fəslin üçüncü yarım fəslində eksperimental tədrisin mərhələləri təsvir edilir və əldə edilmiş nəticələrin təhlili aparılır.

Dil fakültələrində təhsil alan tələbələr və burada dərslər deyən müəllimlər arasında aparılan sorğuların nəticələri onu deməyə əsas verir ki, ixtisası dil olan fakültələrdə oxunun tədrisi müasir dövrün tələblərinə cavab vermir. Keçirilən sorğu və müşahidələr onu göstərir ki, ingilis dilini professional

məqsədlərlə öyrənən tələbələr tədrisin, o cümlədən oxu tədrisinin ənənəvi, aktuallığını itirmiş üsullarla deyil, yeni tərzdə aparılmasını arzulayırlar. Aparılan təhlil oxu təliminin təşkili və həyata keçirilməsində, materialların seçilməsində ciddi problemlərin mövcudluğunu üzə çıxartdı.

Eksperimentin təsvirinə keçməzdən əvvəl onun üç mərhələdən ibarət olduğunu və eksperimental tədrisin hər bir mərhələsinin konkret məqsədə xidmət etdiyini qeyd etmək lazımdır. Belə ki, eksperimental tədrisin birinci mərhələsi müəyyənədicə xarakter daşıyır. Adından məlum olduğu kimi, bu mərhələnin əsas məqsədi dil fakültələrinin aşağı kurslarında ixtisası ingilis dili olan tələbələrdə oxu qabiliyyətinin səviyyəsini müəyyən etməkdən ibarətdir. Qoyulan məqsədə nail olmaq istiqamətində aşağıdakı vəzifələrin icrası nəzərdə tutulur: 1) eksperimentdə iştirak edən kontrol və eksperiment qruplarının müəyyən edilməsi; 2) müəyyənədicə ekspert qrupunun təyin edilməsi; 3) oxu bacarıqlarının səviyyəsini ifadə edən əsas göstəricilərin müəyyən edilməsi; 4) tələbələrin ingilis dilində oxu bacarıqlarının səviyyəsini ifadə edən göstəricilərin obyektiv qiymətləndirilməsi üçün əsas meyarların sistemləndirilmiş şəkildə işlənilib-hazırlanması; 5) eksperiment və kontrol qrup tələbələrinin ingilis dilində oxu bacarıqlarının cari səviyyəsinin təyin olunmuş əsas meyarlar üzrə yoxlanılması; 6) müəyyənədicə eksperimentin nəticələrinin təyin olunmuş metodika əsasında təhlili.

Eksperimental tədrisin müəyyənədicə mərhələsində Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dili fakültəsində təhsil alan II kurs tələbələri iştirak etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, dissertasiya işində qarşımızda qoyulan məqsəd ixtisası dil olan fakültələrdə təhsil alan azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində oxu təlimi prosesini kommunikativ-yönümlü şəkildə təşkil etməklə onların oxu vərdislərinə günün tələbləri səviyyəsində yiyələnmələrini təmin etməkdən ibarətdir.

Eksperimental tədrisin I mərhələsində iştirak edən tələbələrin ingilis dilində oxu bacarıqlarının səviyyəsini müşahidə etmək, yoxlamaq və qiymətləndirmək üçün ingilis dili fakültəsində dərs deyən təcrübəli müəllimlərdən ibarət ekspert qrupu yaradılmışdır. Tələbələrin ixtisas dilində oxu bacarıqlarının və ümumiyyətlə ingilis dili fakültəsində oxu təlimi vəziyyətini yoxlamaq və qiymətləndirmək üçün təcrübəli müəllimlərin cəlb edilməsində əsas məqsəd daha obyektiv və inandırıcı nəticələrin əldə edilməsidir. Beləliklə, müşahidə, yoxlama və qiymətləndirməni həyata keçirən ekspert qrupuna fakültədə fəaliyyət göstərən təcrübəli müəllimlər və dissertantın özü daxil edilmişdir.

Müəyyənədicə eksperimentə cəlb edilmiş tələbələrin ingilis dilində oxu

vərdişlərinin səviyyəsini ekspert qrupu tərəfindən yoxlanılması və qiymətləndirilməsi üçün aşağıdakı göstəricilər müəyyənləşdirilmişdir: 1) kəmiyyət göstəricisi; 2) keyfiyyət göstəricisi.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, oxu vərdişlərinin bu gün geniş şəkildə yayılmış test üsülü ilə yoxlanılması və qiymətləndirilməsi qeyri-mümkündür. Bu da tələbələrin oxu bacarıqlarının səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi məsələsini xeyli dərəcədə çətinləşdirir və onun subyektiv xarakterini şərtləndirir. Lakin bu heç də qiymətləndirmə prosesinin qeyri-obyektivliyindən deyil, qiymətləndirilmənin tam obyektiv şəkildə həyata keçirilməsinin mümkün olmadığından xəbər verir.

Tələbələrin oxu vərdişlərinin səviyyəsinin qiymətləndirilməsi əhəmiyyətli dərəcədə müəllimin səriştəsi və təcrübəsindən asılıdır. Lakin, zənnimizcə, kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri qiymətləndirmə prosesini əhəmiyyətli dərəcədə asanlaşdırır və həmin prosesdə yoxlayan və qiymətləndirən şəxslər qismində çıxış edən müəllimləri düzgün istiqamətdə yönəltməyə kömək edə bilər.

Müəyyənedici mərhələdə tələbələrə təqdim edilən mətni oxumaq və müəyyən tapşırıqları yerinə yetirmək təklif edilir. Kəmiyyət göstəricisi təqdim edilən mətnə olan dil materiallarının və nitq strukturlarının tələbələrin nitqində əks etdirilməsi dərəcəsi ilə müəyyənləşdirildi. Keyfiyyət göstəricisi isə tələbələrdə mətnin məzmununu adekvat şəkildə qavramaq bacarığının səviyyəsinin müəyyənləşdirilməsi yolu ilə təyin edilirdi.

Eksperimentin müəyyənedici mərhələsinin konkret nəticələri aşağıdakı cədvəldə ümumiləşdirilmişdir:

Cədvəl 2.1

Göstəricilər	KQ	EQ	KQ	EQ	KQ	EQ	KQ	EQ
	№1	№1	№2	№2	№3	№3	№4	№4
Kəmiyyət %	32,1	40,4 %	22,1 %	24,3 %	40,2 %	38,7 %	39,7 %	25,7 %
Keyfiyyət	29,3 %	39,4 %	21,8 %	23,5 %	39,6 %	34,1 %	35,3 %	22,3 %

KQ – kontrol qrupu

EQ – eksperiment qrupu

Cədvəldə göstərilmiş rəqəmlər müəyyənedici eksperimentin nəticələrini əks etdirir. Eksperiment və kontrol qruplar üzrə əldə edilmiş nəticələrin müqayisəli təhlili eksperimentin I mərhələsində iştirak etmiş eksperiment və kontrol qrup tələbələrinin ingilis dilində oxu bacarıqlarının səviyyəsinin

təxminən eyni olduğunu göstərir. Məsələn, kəmiyyət göstəricilərinə diqqət yetirdikdə 32,1% və 40,4%, 22,1% və 24,3%, 40,2% və 38,7%, 39,7% və 25,7% və s. göstəriciləri arasında kəskin fərqi olmadığını görürük.

Mövcud fərqlər isə qruplarda bəzi tələbələrin başqaları ilə müqayisədə daha hazırlıqlı olduqlarından xəbər verir. Eyni zamanda keyfiyyət və kəmiyyət göstəricilərini müqayisə edərkən həm kontrol, həm də eksperiment qruplarda tələbələrdə oxu vərdişlərinin müxtəlif səviyyədə olduğunu görürük. Daha etibarlı nəticələrin əldə edilməsi üçün biz ekspert qrupunun üzvləri olan təcrübəli müəllimlərdən tələbələrin oxu vərdişlərinin səviyyəsini əks etdirən rəqəmləri şərh etməyi xahiş etdik. Aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar: 1) əksər hallarda tələbələr oxu üçün nəzərdə tutulmuş materialların seçilməsində iştirak etmir və nəticə etibarilə çox vaxt onlar üçün maraqsız olan kitabları oxumağa məcbur olurlar. Bu da tələbələri təlim prosesinin səmərəliliyini və müvəffəqiyyətliliyini şərtləndirən əsas amillərdən maraqlı və motivasiyadan məhrum edir; 2) müəyyənəddi eksperimentdə iştirak etmiş tələbələr çox vaxt oxunulmuş mətnə ayrı-ayrı parçaları olduğu kimi, heç bir dəyişiklik etmədən, nitqlərində əks etdirməyə çalışır. Qeyd etmək lazımdır ki, əsas məqsədlərdən biri olan öyrənilən xarici dildə tənqidi tənqidi təfəkkürün tələbələrdə inkişaf etdirilməsi olduğu üçün bu, təlim kontekstində qəbul edilməzdir. Tələbələrdə oxunulan materiallara yaradıcı münasibətin formalaşdırılması oxu təliminin əsas prinsiplərindən birinə çevrilməlidir; 3) ev oxusu dərsləri, əksər hallarda ənənəvi, köhnəlmiş və günün tələblərinə cavab verməyən şəkildə keçirilir, tələbələr evdə oxuduqları mətnləri danışır, müəllim və tələbələr isə ona məzmununa dair suallar verirlər. Verilən sualların böyük əksəriyyəti əslində məzmununa deyil, ayrı-ayrı cümlələrə verilir. 4) tələbələrdə lüğətlərdən istifadə etmək bacarığına gəldikdə, müəllimlər tərəfindən keçirilən sorğular və müşahidələr lüğətdən sui-istifadə hallarının geniş yayıldığını sübut edir. Mətnə olan söz və sözbirləşmələrinin mənalarnı tapmaq məqsədilə lüğətə müraciət etmək meylli müşahidə edilir. Bu da tələbələrin diqqətini yayındırır, oxu təliminə olduqca mənfi təsir göstərir; 5) tələbələrin əksəriyyəti şərtlərə məlumatı əldə etmək qabiliyyətinə malik deyil. 6) oxu dərslərinin sual-cavab dərslərinə çevrilməsi tendensiyası müşahidə edilir. Tələbələri fərziyyələr irəli sürmək, qrup və cümlük şəkildə təşkil edilmiş müzakirələrdə iştirak edərək, fikir və rəylərini müstəqil, sərbəst, yaradıcı şəkildə, arqumentlərə istinad edərək, söyləmək bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi istiqamətində təşkil edilmiş oxu dərsləri ingilis dilini interaktiv şəkildə öyrənilməsinə və nəticə etibarilə dil fakültələri tələbələrində ingilis dilində kommunikativ

kompetensiyanın formalaşmasını təmin edir.

II kursda təhsil alan tələbələrin orta hesabla 30-35 faizinin, yəni tələbələrin üçdə bir hissəsinin ixtisas dili olan ingilis dilində oxu bacarıqlarının aşağı səviyyədə olması, gələcək ingilis dili müəllimlərinin oxu bacarıqlarının səviyyəsini əhəmiyyətli dərəcədə qaldıracaq, onları müasir dövrün tələblərinə uyğun səviyyəyə çatdıraraq təklif etdiyimiz oxunun kommunikativ-yönümlü təliminə yönəldilmiş və dissertasiyanın II fəslinin birinci bölməsində təsvir edilmiş metodik sistemin sınaqdan keçirilməsi məqsədilə eksperimentin ikinci öyrədici mərhələsi keçirilmişdir.

Bu mərhələdə aşağıdakı vəzifələr irəli sürülmüşdür: 1) ingilis dili fakültəsində təhsil alan tələbələrdə oxu bacarıqlarının səviyyəsini tələb edilən qloballaşma dövründə ingilis dili müəllimləri qarşısında irəli sürülən tələblərə uyğun olan səviyyəyə çatdırmaq üçün zəruri olan pedaqoji şərtləri müəyyən etmək, yeni metodik sistem işləyib-hazırlamaq və onu təsvir etmək; 2) təklif edilən metodiki model əsasında eksperimental tədrisi təşkil etmək.

Təklif etdiyimiz metodiki sistemin və işləyib-hazırladığımız çalışmalar kompleksinin səmərəliliyini yoxlamaq məqsədilə eksperimentin III, yoxlayıcı mərhələsi keçirildi. Eksperimentin yoxlayıcı mərhələsində qarşıya qoyulan vəzifələr aşağıdakılardır: 1) eksperimentin öyrədici mərhələsində əldə edilmiş nəticələrin yoxlanılması; 2) əldə edilmiş nəticələr əsasında öyrədici eksperimentin səmərəliliyinin müəyyən edilməsi; 3) eksperimentin ümumi nəticələrinin sistemləşdirilmiş şəkildə təqdim edilməsi.

2010-2011-ci tədris ilinin II semestrinin sonunda həm eksperiment, həm də kontrol qruplarda oxu təlimi prosesi müşahidə edilir, onlarda ingilis dilində oxu vərdişlərinin səviyyəsini müəyyənləşdirmək məqsədilə xüsusi testlər keçirilir. Əldə edilmiş nəticələr təcrübəli müəllimlərdən ibarət olan ekspert qrupu tərəfindən təhlil edilir, əldə edilmiş nəticələr müəyyənədicilə eksperimentdə əldə olunmuş nəticələrlə müqayisə edilir və aşağıdakı cədvəllərdə ümumiləşdirilmiş şəkildə təqdim edilir:

Cədvəl 2.2

Eksperimentin yoxlayıcı mərhələsinin nəticələri

Göstəricilər	KQ №1	EQ №1	KQ №2	EQ №2	KQ №3	EQ №3	KQ №4	EQ №4
Kəmiyyət göstəricisi	36,8 %	51,4 %	26,4 %	37,6 %	45,1 %	50,3 %	41,2 %	39,2 %
Keyfiyyət göstəricisi	34,1 %	49,1 %	27,8 %	36,2 %	41,2 %	45,4 %	39,2 %	39,8 %

Cədvəl 2.3

Eksperimentin müəyyənedici və yoxlayıcı mərhələlərinin
nəticələrinin müqayisəsi

	Kəmiyyət göstəricisi							
	KQ №1	EQ №1	KQ №2	EQ №2	KQ №3	EQ №3	KQ №4	EQ №4
Eksp. əvvəl	32,1 %	40,4 %	22,1 %	24,3 %	40,2 %	38,7 %	39,7 %	25,7 %
Eksp. sonra	36,8 %	51,4 %	26,4 %	37,6 %	45,1 %	50,3 %	41,2 %	39,2 %
Fərq	4,7%	11%	4,3%	13,3 %	4,9%	11,6 %	1,5%	13,5 %

	Keyfiyyət göstəricisi									
	KQ №1	KQ №1	EQ №1	KQ №2	EQ №2	KQ №3	EQ №3	KQ №4	EQ №4	
Eksp. əvvəl	32, 1%	29,3 %	39,4 %	21,8 %	23,5 %	39,6 %	34,1 %	35,3 %	22,3 %	
Eksp. sonra	36, 8%	34,1 %	49,1 %	27,8 %	36,2 %	41,2 %	45,4 %	39,2 %	39,8 %	
Fərq	4,7 %	4,8 %	9,7 %	6 %	12,7 %	1,6 %	11,3 %	3,9 %	17,5 %	

Cədvəl 2.3-də göstərilən nəticələr öyrədici eksperimentdən sonra eksperiment və kontrol qrup tələbələrinin oxu bacarıqlarının səviyyələri arasında yaranmış fərqi əks etdirir. Göründüyü kimi, müəyyənedici eksperiment zamanı eksperiment və kontrol qrupların tələbələrinin səviyyələri arasında ciddi fərqlər mövcud olmadığından, yaranmış fərqi öyrədici eksperiment nəticəsində əldə edilməsinə şübhə ola bilməz. Eksperimental tədrisin öyrədici mərhələsində yalnız eksperiment qrup tələbələri iştirak etdiyindən, məhz bu tələbələrdə oxu bacarıqları səviyyəsində əhəmiyyətli yüksəliş müşahidə olunur. Kontrol qruplarda keçirilən təlim nəticəsində müəyyən yüksəliş müşahidə edilsə də, əldə edilmiş nəticələr eksperiment qruplarında daha mühüm yüksəliş olduğunu təsdiq edir. Cədvəl 2.3 eksperiment müddətində tələbələrdə oxu bacarıqları səviyyələrində müşahidə edilən inkişafı müqayisəli şəkildə əks etdirir. Belə ki, yoxlama mərhələsində kontrol qruplarda əldə edilmiş nəticələr müəyyənedici eksperimentlə müqayisədə tələbələrdə oxu bacarıqlarının səviyyəsinin kəmiyyət göstəricisi üzrə 3,9%, keyfiyyət göstəricisi üzrə

4,1% təşkil etdiyi halda, öyrədici eksperiment nəticəsində eksperiment qruplarında müvafiq göstəricilər 12,3% və 13,1% təşkil etmişdir.

Beləliklə, kontrol qruplarda müşahidə edilən səviyyə artımı 8%, eksperiment qruplarda isə səviyyə artımı orta hesabla 25,4% təşkil etmişdir. Əldə edilmiş nəticələrin təhlili əsasında öyrədici eksperimentin tələbələrdə oxu bacarıqlarının səviyyəsinə müsbət təsir göstərdiyini demək olar. Belə ki, təklif etdiyimiz, elmi cəhətdən əsaslandırılmış, tələbələrin ehtiyac və tələbatları, arzu və maraqlarını nəzərə almaqla işlənmiş metodik model və kommunikativ-yönümlü çalışmalar sistemi məqsədyönlü, ardıcıl, mərhələli şəkildə oxu təlimi prosesinə tətbiq edilərkən, eksperiment qrup tələbələrində oxu bacarıqlarının səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldilməsi, tələbələrin oxu təlimi prosesinə münasibətdə müsbət xarakterli dəyişikliklər müşahidə edilir.

Dissertasiyada əldə edilmiş elmi nəticələr aşağıdakı kimi ümumiləşdirilir:

1) dil fakültələrində ixtisas dilində oxunun tədrisi günün tələblərinə cavab vermir;

2) xarici dildə oxu vərdişlərinin səmərəli şəkildə aşılması təcrid edilmiş şəkildə deyil, integrativ şəkildə, yəni digər fəaliyyət növləri olan şifahi nitq, eşidib-anlama və yazı vərdişləri ilə əlaqəli şəkildə baş verməlidir;

3) ingilis dilində oxu təlimini həyata keçirərkən qrammatik vərdişlərin təkmilləşdirilməsi və tələbələrin leksik ehtiyatlarının zənginləşdirilməsinə yönəldilmiş çalışmaların yerinə yetirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməlidir;

4) gələcək ingilis dili müəllimlərində ixtisas dilində oxu vərdişlərinin daha yüksək səviyyədə formalaşdırılmasını və onlarda oxu qabiliyyətinin günün tələblərinə uyğun səviyyədə inkişaf etdirilməsi məqsədilə tələbələrə məzmun və üslubi cəhətdən biri-birindən fərqli olan mətnlər təqdim edilməlidir;

5) oxu prosesinin səmərəli şəkildə təşkil edilməsi məqsədilə tələbələrə oxunun interaktiv xarakterini əks etdirən və onlardan tələb edilən səviyyədə oxu strategiyalarının aşılmasını təmin edən tapşırıqların verilməsi olduqca vacibdir;

6) dil fakültələrində təhsil alan tələbələr effektiv şəkildə oxumağa kömək edən strategiyalar haqqında məlumatlandırılmalıdır;

7) xarici dildə oxu təliminin əsas məqsədlərindən biri tələbələrdə tədris edilən dildə tənqidi təfəkkürün inkişaf etdirilməsi, onlarda mətnə yaradıcı şəkildə yanaşmaq, fikir və mövqelərini, mətnə əks etdirilmiş məlumat, faktlar və hadisələrə özlərinin münasibətlərini əsaslandırılmış şəkildə

bildirmək bacarığının inkişaf etdirilməsidir.

8) oxu təlimi prosesində istifadə edilən materiallar autentik olmalı, tələbələrin arzu və maraqlarını nəzərə almaqla seçilməlidir.

9) kommunikativ təlimin əsas prinsiplərindən olan tələbə-yönümlülük oxu təlimi prosesinin tələbələrin ehtiyac və tələbatları üzərində qurulmasını nəzərdə tutur.

10) eksperimental tədrisin nəticələri, eksperiment və kontrol qruplarda əldə edilmiş göstəricilərin müqayisəli təhlili onu deməyə imkan verir ki, təklif etdiyimiz metodik model və çalışmalar sistemi azərbaycanlı tələbələrə ingilis dilində oxu təlimi prosesini müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə təşkil edilməsini və keyfiyyət, həm də kəmiyyət cəhətdən kifayət qədər yüksək göstəricilərin əldə edilməsini təmin edə bilər.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin çap olunmuş aşağıdakı məqalələrində öz əksini tapmışdır:

1. Xarici dildə lüğətlə oxunun tədrisi yolları // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2011, s. 337-340
2. Xarici dildə oxunun tədrisi prosesinin intensivləşdirilməsi yolları // Elm və Cəmiyyət. Bakı: BSU, 2011, № 3, s.19-21
3. Müasir dövrdə xarici dillərin tədrisinin bəzi xüsusiyyətləri / Doktorantların və Cənc Tədqiqatçıların XVI Respublika Elmi Konfransı. Bakı: 2012, s. 175-178
4. Dil fakültələrində oxunun tədrisinə aid bəzi tövsiyələr // Elm və həyat. Bakı: AMEA, 2012, № 1-2, s. 411-416
5. О некоторых особенностях обучения чтению на иностранном языке в коммуникативном классе // Гуманизация начально-виховного процессу. Словянск: 2012, спецвып. 8, с. 111-115
6. İngilis dili dərslərində ucadan oxunun rolu və yeri // Dil və ədəbiyyat // Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı: BDU, 2012, № 2 (82), s. 245-247
7. Dil fakültələri tələbələrində oxu vərdişlərinin inkişaf etdirilməsinə dair bəzi tövsiyələr // Elmi Xəbərlər. Bakı: ADU, 2012, № 4, s. 300-305
8. Dil fakültələri tələbələrinə oxu vərdişlərinin aşılmasının yolları / Tətbiqi dilçiliyin müasir problemləri. Beynəlxalq elmi konfrans. Bakı: AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 27-28 may 2012, s. 158-160.

КОММУНИКАТИВНО-НАПРАВЛЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ В
ЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ
(на материале английского языка)

Резюме

Данная диссертационная работа, состоящая из введения, двух глав, заключения и списка использованной литературы, посвящена разработке методической системы для коммуникативно-ориентированного обучения чтению на английском языке студентов языкового вуза.

Во введении обосновываются актуальность и новизна темы, определяются цель и задачи исследования, формируются основные положения, выносимые на защиту, освещаются объект и предмет исследования, излагаются его теоретическая и практическая значимость. Здесь определяются методы исследования, а также приводятся сведения о материале диссертации, апробации и структуре исследования.

Первая глава диссертации посвящена рассмотрению научно-теоретических основ обучения чтению на английском языке студентов языкового вуза. В данной главе исследуются проблемы и трудности, возникающие в процессе обучения студентов-азербайджанцев чтению на изучаемом иностранном языке, а также рассматриваются пути внедрения принципов интерактивного обучения в процесс обучения чтению студентов факультета английского языка.

Вторая глава данной работы посвящена исследованию возможностей повышения эффективности процесса обучения чтению студентов, изучающих английский язык. Здесь рассматриваются условия, способствующие коммуникативно-ориентированному обучению, предлагаются пути преодоления трудностей и проблем, с которыми сталкиваются студенты-азербайджанцы в процессе формирования навыков чтения на английском языке. Центральное место в данной главе отводится описанию экспериментально-опытного обучения и анализу его результатов. Здесь также представлена методическая система и комплекс упражнений, направленных на целенаправленное, поэтапное, системное обучение

чтению на английском языке студентов языкового вуза в контексте формирования у них коммуникативной компетенции на изучаемом языке.

В заключении обобщаются основные положения диссертации и делаются выводы.

COMMUNICATIVE TEACHING OF READING TO LANGUAGE
UNIVERSITY STUDENTS

Summary

This thesis is devoted to working out effective ways of teaching reading to students learning English for professional purposes.

The dissertation consists of introduction, two chapters, conclusion and a list of literature.

The introduction determines aims and purposes, methods of investigation, theoretical and practical significance, and specifies the structure of the dissertation.

The first chapter deals with the theoretical background of teaching reading to language university students.

The second chapter-the main target centre of the research work is concerned with working out solid principles and more effective ways of teaching reading to students learning English for professional purposes. The sound criteria for selection of reading materials and varied and thought-provoking tasks matched to the needs, interests and capabilities of the learners and aimed at developing communicatively competent autonomous readers are developed in this chapter. The main criterion for selection was an originality of the text, diversity of the source, story type and teaching suggestion.

The system of varied and motivating exercises is aimed at the intermediate learners but the teaching model and the material could be exploited with any group of upper-intermediate and advanced students interested in improving their existing reading skills.

The whole system of purposeful and gradual work to be applied in teaching adequate reading has been suggested on the basis of theoretical survey. A detailed description of the experimental teaching aimed at developing language students' reading skills is given here. The experiment carried out in the survey confirmed high efficiency and productivity of a communicatively-oriented system of teaching reading in a target language to language University students. The results of the research are presented in the conclusion.

Çapa imzalanıb: 10.04.2014
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100. Sifariş № 26.

“Mütərcim” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ЯЗЫКОВ

На правах рукописи

ВАФА СУЛЕЙМАН ГЫЗЫ БАГИРОВА

КОММУНИКАТИВНО-НАПРАВЛЕННОЕ ОБУЧЕНИЕ ЧТЕНИЮ В
ЯЗЫКОВОМ ВУЗЕ
(на материале английского языка)

5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания
(методика преподавания английского языка)

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по педагогике

Баку – 2014